

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

KONSERVASYON UYGULAMALARI

Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi

Fatih Koleksiyonu - 4409

Şerhu Lugât-i Tarîh-i Vassâf

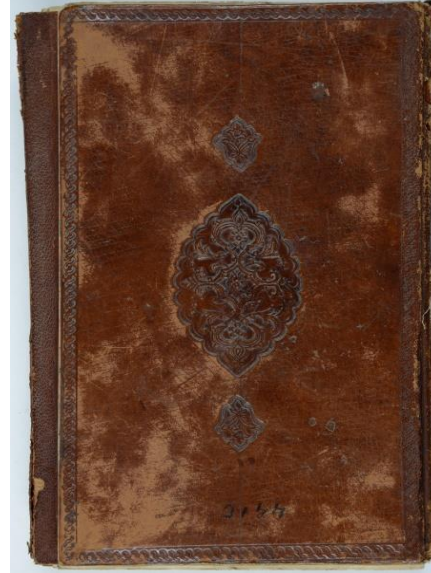
Hüseyin Nazmîzâde

Gizem ÖZÇAYAN
2018

ESER VE MÜELLİFİ HAKKINDA

Şerhu Lugât-i Tarîh-i Vassâf adlı eser, anlaşılması zor olması nedeniyle bazı kimseler tarafından şerh olunan Vassâf tarihinin bir şerhi olarak kabul edilmektedir. Eserin müellifi Hüseyin Nazmîzâde'dir (ö. 1130/ M. 1717). Ancak kayıtlarda Nazmîzâde Murtaza Efendi (ö. 1136/ M. 1723) olarak geçmektedir. Aslında bu eser kardeşi Hüseyin Nazmîzâde'ye ait olup yanlışlıkla Nazmîzâde Murtaza Efendi'ye maledilmiştir¹.

Konservasyona alınan nüsha Hicrî 1137 senesinde Abdullah bin Halil tarafından istinsah edilmiştir.

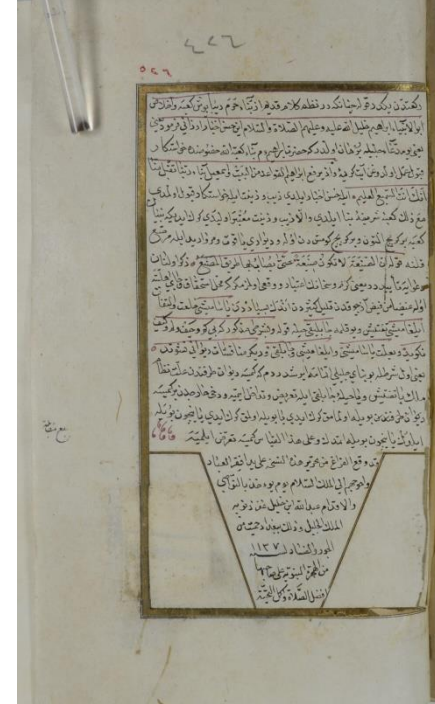
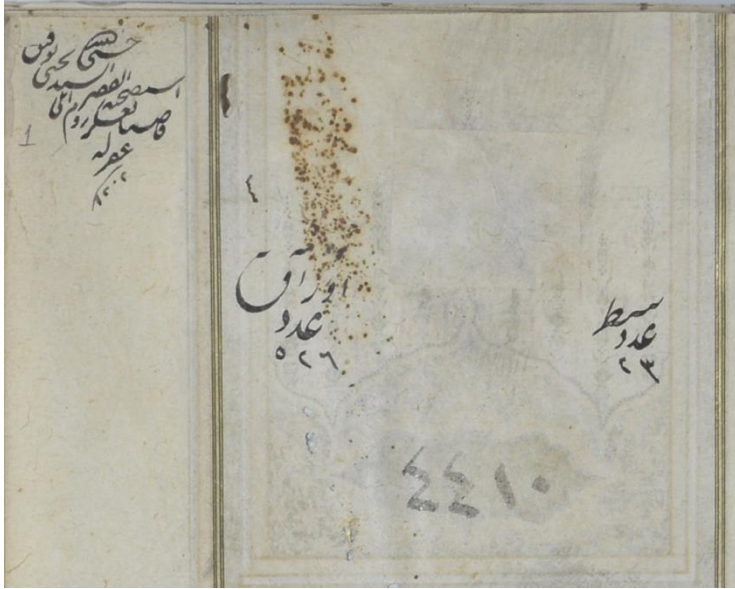

Târîh-i Vassâf, Vassâf lakabı ile tanınan İlhanlı dönemi tarihçisi Şerefüddîn Abdullâh b. İzziddîn Fazlillâh b. Ebî Naîm-i Yezdî (ö. 730/1329-30)'nin Hicrî 697 - 728 (M. 1297/98 - 1328) yılları arasında yazdığı eseridir. Eserin asıl adı *Tecziyetü'l-emşâr ve tezciyetü'l-a'sâr*'dır. Vassâf eserini İlhanlı devlet adamı Atâ Melik el-Cüveynî'nin *Târîh-i Cihângüşâ's*ına ek olarak hazırlamıştır. 656 (1258) yılından başlayan eser yer yer Cihângüşâ'dan nakiller içermektedir. Merkezî bürokraside üst düzey bir görevde bulunmayan Vassâf halkın durumuyla ilgili haberleri Câmi'ü't-tevârîh müellifi Reşîdüddin Fazlullah'a göre daha tarafsız bir şekilde kaydetmiştir. Bu açıdan eser, Reşîdüddin'in verdiği bilgilerin kontrolü ve Câmi'ü't-tevârîh'teki eksikliklerin tamamlanması bakımından önem taşımaktadır. Eserde Gâzân Han döneminde devlet merkezinde vuku bulan hadiseler ile Fars eyaletinin siyâsî, idarî ve iktisadî durumu hakkında önemli bilgiler yer almaktadır. Oldukça süslü bir üslûpla kaleme alınan eserdeki Arapça, Farsça, Türkçe ve Moğolca birçok terim metnin anlaşılmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle eser üzerine pek çok çalışma yapılmıştır².

¹ Karataş, M. *Nazmî-zâde Murteza'nın Gülşen-i Hulefâ'sının Tenkitli Transkripsiyonu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2001, s. 6

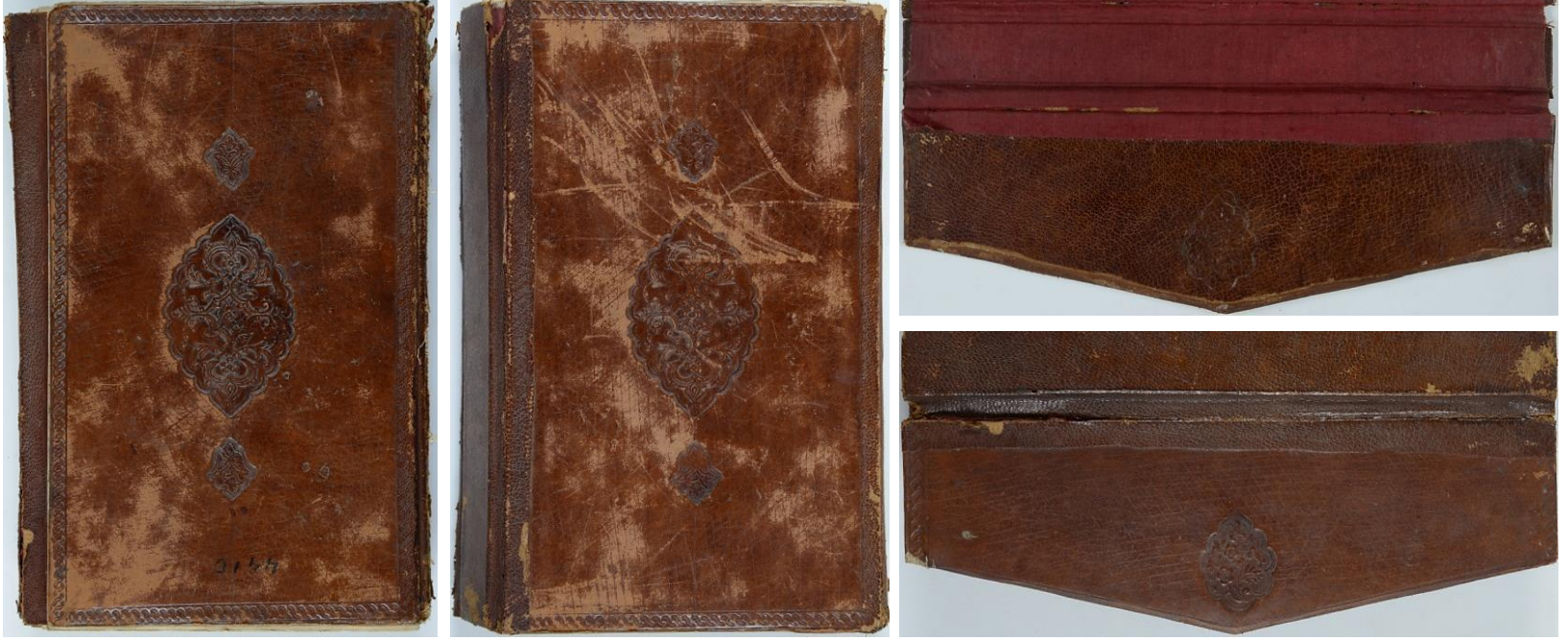
² Özgüdenli, O. G., "VASSÂF", *DiA* XLII, İstanbul, 2012, s. 558- 559

MÜHÜR VE DİĞER KAYITLAR

Eserde mühür bulunmamaktadır. Kapak içinde Şerhu Tarîh-i Vassâf, 1a'da; Temellük kaydı "1212" (tamamı okunamadı); "satır aded 23"; "evrak aded 526" yazmaktadır. 2a ve 2b sayfalarında müellif sebab-i telifi dair; Tarîh-i Vassâf'ın anlaşılmasındaki güçlükleri gidermek ve hâvî olduğu 'Arabîyye-i Muhtelife'den (Arapça, Farsça, yanında Çağatay, Moğol, ve Harezmi Türkçesi) kelimelerle ilmî (sarf, nahiv, aruz, mûsikî, îkâ' (ritim, ahenk), hesab, hendese, mantık, felsefe, ve kelam) mustalahâtından tabirleri açıklamak için şerh ve tercüme ettiğini belirtmiştir. 426a'da; derkenarda "mukâbele" notu vardır. Ferağ kaydında ise müstensih adı ve istinsah tarihi bilgileri yazmaktadır.

CİLT

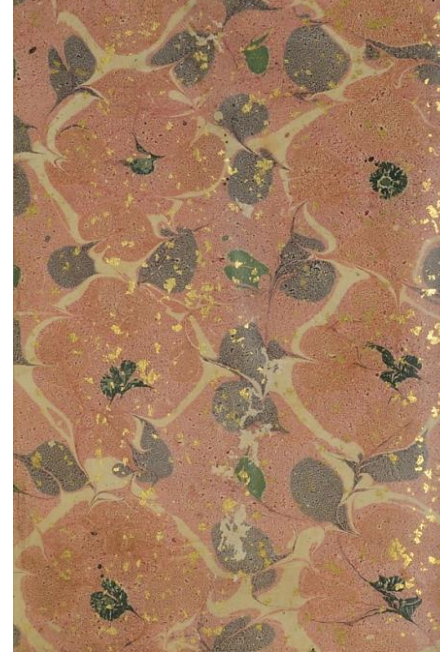
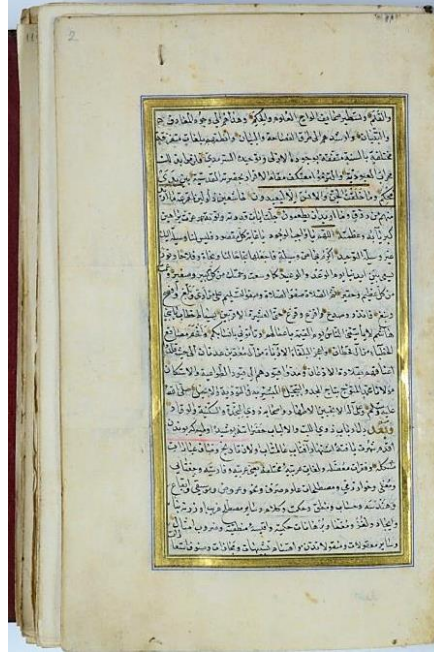
Eser kahverengi deri ile kaplanmıştır. Ön ve arka kapakların dış kısmında yer alan şemse ve salbeklerde bitkisel motiflerden oluşan kompozisyonlar yer almaktadır. Mıkletin dış kısmında mıklet şemsesi, kapakların dış kenarlarında ve mıklette zencerek bulunmaktadır. Eserin kapakları 13,4x22,1x0,3 cm (ön kapak), 13,4x22,1x0,3 cm (arka kapak) ölçülerinde, sırtı 4 cm kalınlığındadır. Kapak içlerinde şemse içerisinde bitkisel motifler ve rûmî motifleri , salbeklerde ise sadece bitkisel motiflerden oluşan kompozisyonlar görülmektedir. Mıklette ise mıklet şemsesi bulunmaktadır. Eserin şiraze örgüleri mevcuttur. Mavi ve sarı renkli İbrîşim kullanılarak balık sırtı tekniği ile örülmüştür. Sertap ve dudak paylarında kahverengi eski onarım derisi bulunmaktadır. Sertabın iç kısmı cilt bezi ile kaplıdır.

CİLT YAPIM TEKNIĞİ

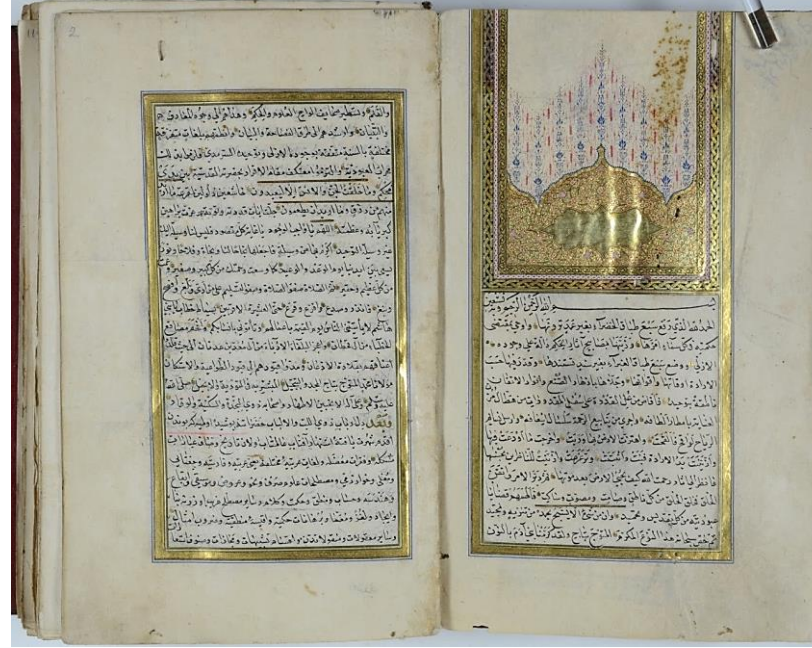
Eserin cilt kapaklarındaki süslemeler mikroskop altında incelenmiştir. Şemse ve salbek kenarlarına bakıldığında süslemelerin mülevven tekniğinde yapıldığı görülmüştür. Kapak dış kenarlarını çevreleyen zencereğin el aletleriyle yapıldığı anlaşılmaktadır. Kapak içlerindeki şemse salbek motifleri ise murakka oyulmadan soğuk baskı tekniği ile yapılmıştır. Ayrıca kapak dışında tüm yüzeyi kaplayacak şekilde, birbirini keserek baklava deseni oluşturan çizgiler bulunmaktadır.

METİN

Eserin ön ve arka kısmında 1'er adet, el yapımı Avrupa kâğıdından yan kâğıt bulunmaktadır. Yan kâğıtların her ikisi de zerefşanlı ebrudur. Yan kâğıtlar 0,20 mm kalınlığında, lif yönü sırta paralel ve aharlıdır. Filigran bulunmamaktadır. Metin kısmı ve cilt bağlantısını sağlayan köstek, bordo renkte deridir. Metin kısmı 13,5x22,2 cm ölçülerinde 426 varak ve 43 formadan oluşmaktadır. Eser 23 satır halinde, siyah ve yer yer kırmızı mürekkep kullanılarak, nesih hattı ile yazılmıştır. Metin için 0,07 mm kalınlığında, aharlı, heterojen hamur yapısına sahip, Doğu kâğıdı kullanılmıştır. Eser, krem rengi ip kullanılarak iki duraklı zincir dikişi ile dikilmiştir. Dikiş desteği mevcuttur.

METİN - SÜSLEME

Eserin ilk sayfasında altın, pembe, mavi, turuncu ve kırmızı renklerden oluşan bir unvan tezhibi bulunmaktadır. Unvan tezhibindeki süslemeler; altın zemin üzerine, rûmî ve bitkisel motiflerle bezenmiştir. Sayfaların kenarında ise siyah, altın ve lacivert renklerden oluşan cetvel mevcuttur.

KÂĞIT ÖZELLİKLERİ - FİLİGRAN/SÜZGEÇ

1a

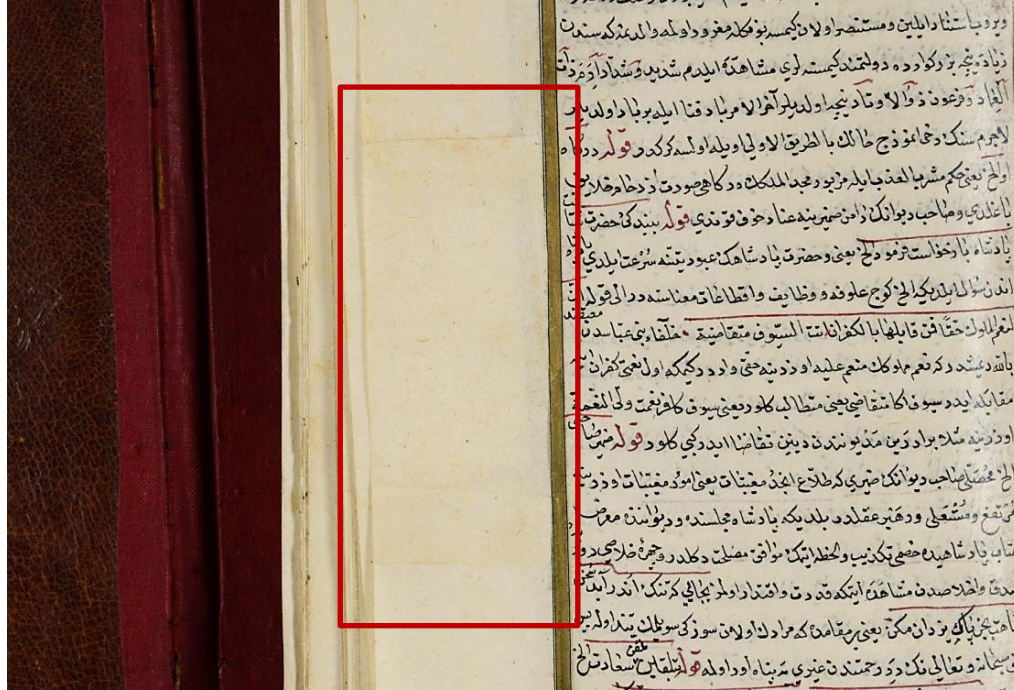
426a

ESKİ ONARIMLAR - CİLT

Arka kapak içinde kenarlarda görülen kalıntıların önceki onarımda koruma amaçlı yapıştırılmış bir kâğıda ait olduğu ve bu kâğıdın eserden çıkarılması sonucu eser üzerinde kalıntılar bıraktığı düşünülmektedir. Sertap içinde görülen bordo tekstilin de onarım olması bu fikri desteklemektedir. Cilt kapaklarında sırtta etek kısmında ve sırtın alt ve üst köşelerinde, dudak ve muhat paylarında deri ile yapılmış, eski onarımlar bulunmaktadır. Eski onarım sırasında kullanılan tamamlamalar gereğinden fazla yer kaplamakta ve kapaklarda dudak paylarına denk gelen kahverengi eski onarım derileri dış kapağı çevreleyen zencerekleri kısmen kapatmaktadır. Kapak ve metin bağlantısını sağlayan bordo renkteki deri köstek onarımdır.

ESKİ ONARIMLAR - METİN

Metin kısmında sayfaların ağız kısımlarında bulunan bazı eski onarımlar işlevini kaybetmemiş olup iyi durumdadır. Yapılan eski onarım esere zarar vermemekte, aksine bütünlük sağlamakta ve işlevini yerine getirmektedir.

BOZULMALAR - CİLT

Eserin etek kısmındaki yazılar, dikişlerin koparak formların dağılması sebebiyle kaymış durumdadır. Cetvel kırıkları sebebiyle sırt kısmında oluşan gerginlik kapakların tam olarak kapanmasını engellemektedir. Şirazeler kısmen kopmuş ve dağılmış haldedir. Kapaklar ve mıklep kısmında murakka katlarında ayrılmalar, böcek delikleri ve çizikler bulunmaktadır.

BOZULMALAR - CİLT

Önceki onarım sırasında yapılan ince ve kırılgan durumdaki sırt derisinin muhat payı bulunmamaktadır. Ayrıca yoğun cetvel kırığından dolayı metnin sırt kısmı genişlemiştir. Bu durum, eser açılıp kapatılırken kopmalara ve parça kayıplarına yol açarak, kapakların sırt derisinden kısmen ayrılmasına sebep olmuştur. Dikişler kopmuş, formalar gevşemiş durumdadır. Muhat ve dudak paylarında aşınma, yırtılma, kopma ve parça kayıpları mevcuttur. Ayrıca kapak yüzeylerinde aşınmalar sonucu renk değişimi görülmektedir.

BOZULMALAR - METİN

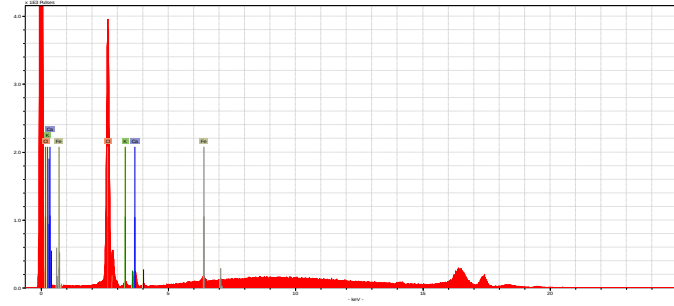
Eserin forma ve kolon dikişlerinde kopmalar görülmektedir. Bu durum eserin metin kısmının da yırtılmasına sebep olmuştur. Metin ile cilt kısmı bazı yerlerde birbirinden ayrılmış durumdadır. Sayfalarda böcek galerileri, yırtılmalar, katlanmalar, lekeler ve tozlanmalar görülmektedir. Sırtta yakın bölgede yoğun olarak cetvel kırığı bulunmaktadır. Metin kısmının en önemli sorunu cetvel kırıklarıdır. Eserin ele alınmasını zorlaştırmaktadır.

ANALİZ TABLOSU

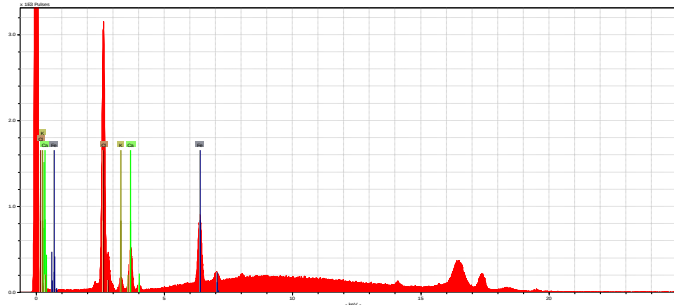
Analizler	Biyoloji	pH	Raman	XRF	Spot Test
Yapıldı		✓	✓	✓	
Yapılmadı	✓				✓

pH
12a : 6.22 - 6.75
20a : 6.27 - 6.90
197a : 6.11 - 6.56

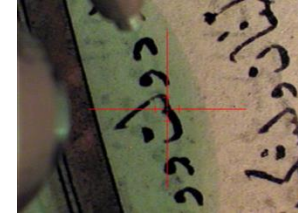
ANALİZLER - XRF

Şekil 1- 412a sayfası kâğıt XRF spektrumu

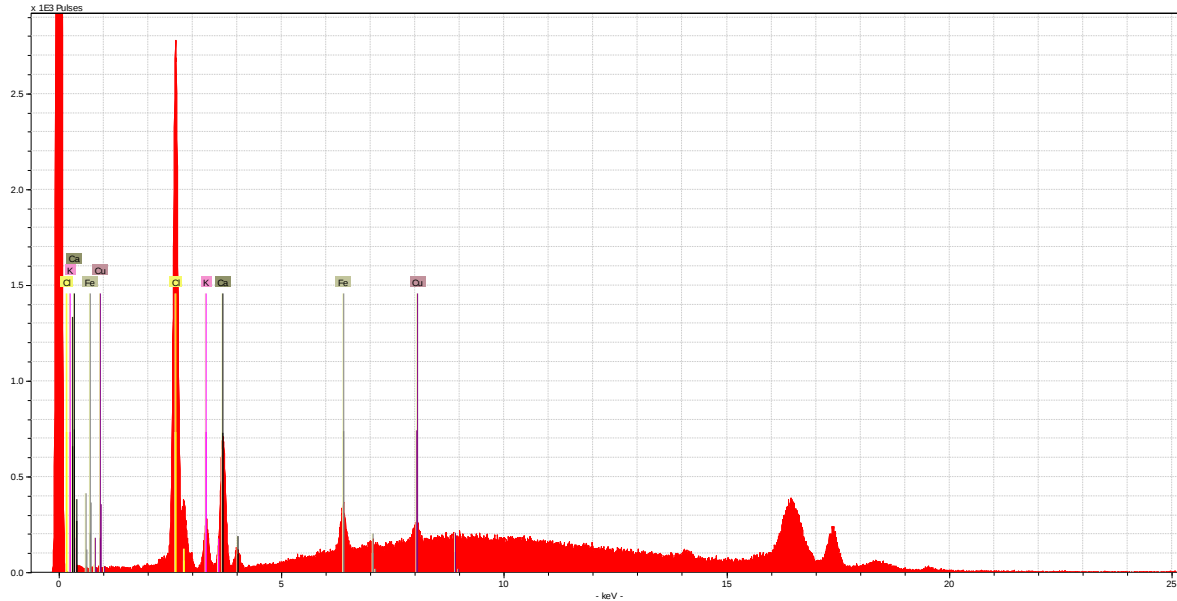
Şekil 3- 412a sayfası siyah mürekkep XRF spektrumu

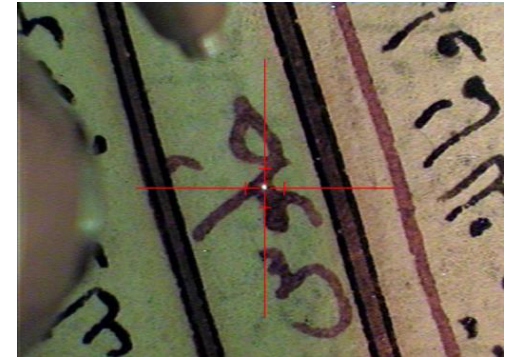
Şekil 2- 412a sayfası siyah mürekkep analiz noktası görüntüsü

Eserin 412a sayfasının kâğıt kısmında yapılan analizlerde majör element olarak Cl (klor) ile düşük sinyalde K (potasyum), Ca (kalsiyum) ve Fe (demir) tespit edilmiştir (Şekil-1). 412a sayfasında kullanılan siyah mürekkepte (Şekil-2) majör element olarak Cl (klor), minör element olarak Fe (demir) ile düşük sinyalde K (potasyum) ve Ca (kalsiyum) tespit edilmiştir edilmiştir (Şekil-3). Tespit edilen Fe (demir) miktarı, demir mazi mürekkebi için yetersizdir. Siyah mürekkebin demir içeriğine sahip karbon (is) mürekkebi kullanılarak hazırlandığı düşünülmüştür.

ANALİZLER - XRF

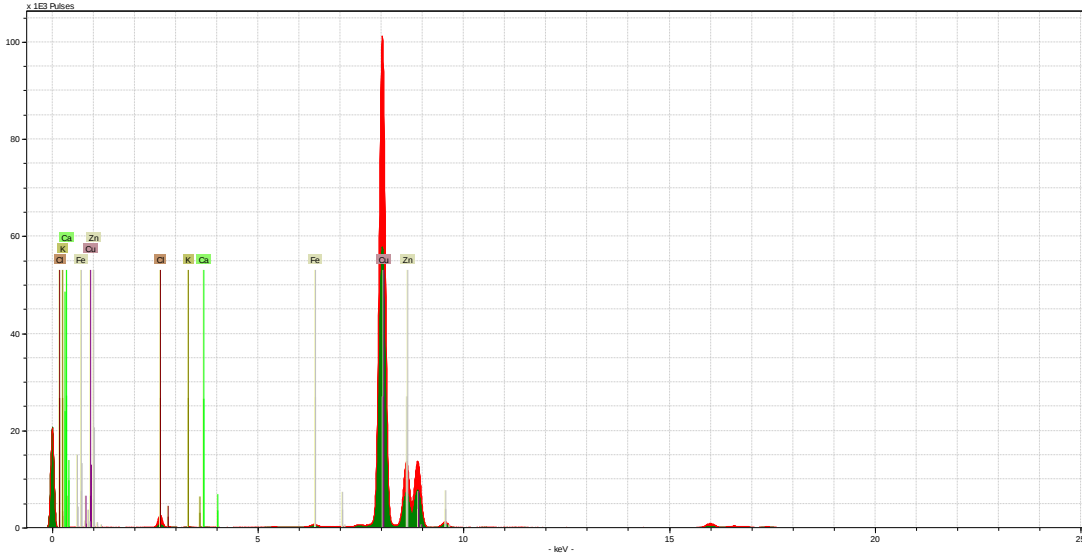
Şekil 5- 412a sayfası kırmızı mürekkep XRF spektrumu

Şekil 4- 412a sayfası kırmızı mürekkep analiz noktası görüntüsü

412a sayfasında kullanılan kırmızı mürekkepte (Şekil-4) majör element olarak Cl (klor), minör element olarak Ca (kalsiyum) ile düşük sinyalde K (potasyum), Fe (demir) ve Cu (bakır) tespit edilmiştir (Şekil-5). İnorganik pigmentlere ait herhangi bir element tespit edilmeyen kırmızı mürekkebin organik bir boyarmadde ile hazırlandığı düşünülmüştür.

ANALİZLER - XRF

Şekil 7- 412a sayfası kırmızı spektrum: kırık cetvel, yeşil spektrum: sağlam cetvel XRF spektrumu

Şekil 6- 412a sayfası a)sağlam cetvel, b)kırık cetvel XRF analiz noktası görüntüsü

412a sayfasındaki cetvelin kırık ve sağlam kısımlarında (Şekil-6) majör element olarak Cu (bakır), minör element olarak ise Zn (çinko) tespit edilmiştir (Şekil-7). Ancak majör ve minör element sinyal şiddetleri birbirinden farklıdır.

Cu_K oranları : kırık cetvel / sağlam cetvel = 1.76

Zn_K oranları : kırık cetvel / sağlam cetvel = 1.85

Kırık cetvel için Cu_K/Zn_K = 7.14

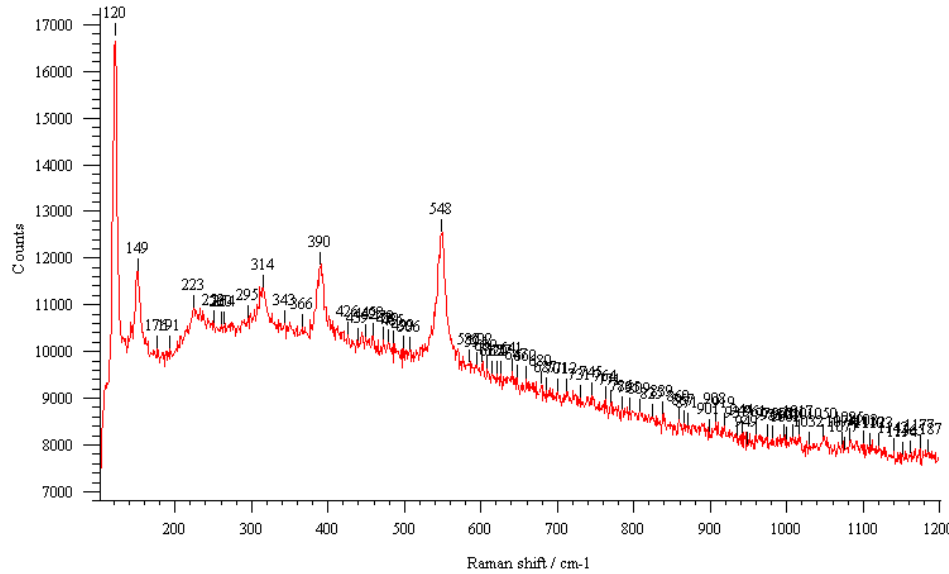
Sağlam cetvel için Cu_K/Zn_K = 7.54

ANALİZLER - XRF

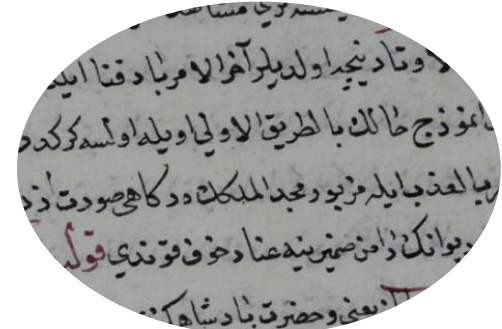
Sayfa No.	İncelenen kısım	Tespit edilen elementler (Yarı kantitatif)		
		<i>Majör elementler</i>	<i>Minör elementler</i>	<i>Düşük sinyalde</i>
412a	kâğıt	Cl		K, Ca, Fe
412a	Siyah mürekkep	Cl	Fe	K, Ca
412a	Kırmızı mürekkep	Cl	Ca	K, Fe, Cu
412a	Cetvel-sağlam	Cu	Zn	Fe, K, Ca, Cl
412a	Cetvel-kırık	Cu	Zn	Fe, K, Ca, Cl

Tablo 1- Fatih 4409 demirbaş numaralı eserin XRF analizi sonuçları

ANALİZLER - RAMAN

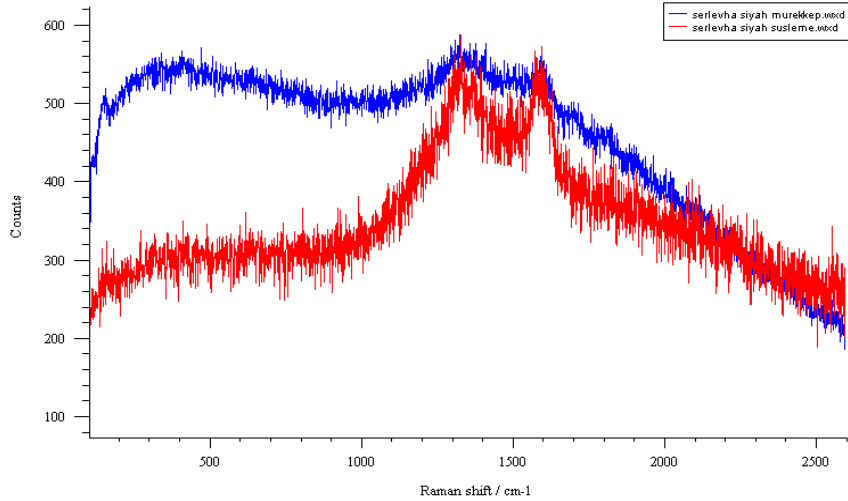
Şekil 1. Turuncu renk Raman spektrumu

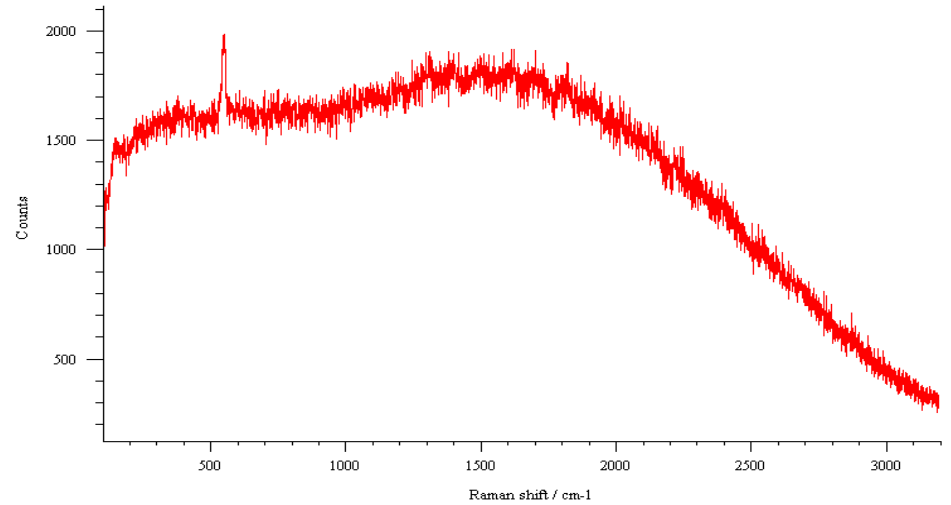
Siyaḥ mürekkep - Pb

Pigment ve mürekkep tanımlaması yapmak için unvan tezhipli sayfa ve 10b sayfasında Raman analizleri gerçekleştirilmiştir. Eserin unvan tezhibi süslemesinde kullanılan turuncu rengin tanımlanması amacıyla Raman analizleri yapılmıştır. Analizler neticesinde elde edilen spektrumda 120 cm^{-1} 'de çok güçlü, 149 cm^{-1} 'de orta, 223 cm^{-1} 'de zayıf, 314 cm^{-1} 'de zayıf, 390 cm^{-1} 'de orta ve 548 cm^{-1} 'de güçlü şiddetteki pikler kurşun kırmızısı pigmenti karakteristik bantları ile örtüşmektedir. Turuncu renk için kurşun kırmızısı pigmenti kullanılmıştır (şekil 1).

ANALİZLER - RAMAN

Şekil 2. Siyah renklerin Raman spektrumları

Şekil 3. 1b sayfası lacivert renk Raman spektrumu

Unvan tezhibindeki süslemeli kısımda kullanılan siyah renk ile aynı sayfadaki siyah mürekkebin tanımlanması amacıyla Raman analizi yapılmıştır. Her iki noktadan elde edilen spektrumlarda yer alan $\sim 1325 \text{ cm}^{-1}$ 'de orta(geniş) ve $\sim 1585 \text{ cm}^{-1}$ 'de orta (geniş) bantlar karbon siyahına işaret etmektedir.

Tezhipli kısımda kullanılan lacivert renk tanımlanması için gerçekleştirilen analizde elde edilen spektrumda 548 cm^{-1} 'de yer alan güçlü şiddetteki bant lazurit pigmenti ile uyumludur.

Süslemelerde kullanılan kırmızı rengin analizi iki farklı nokta üzerinde (10b ve 424a sayfalarında farklı tonlardaki kırmızı mürekkepler) gerçekleştirilmiştir. Ancak tanımlama yapılamamıştır.

KONSERVASYON KARARLARI

Yazılı ve görsel belgelemesi tamamlanan eserin detaylı olarak durum değerlendirmesi yapılmış, aşağıdaki konservasyon işlemlerine karar verilmiştir.

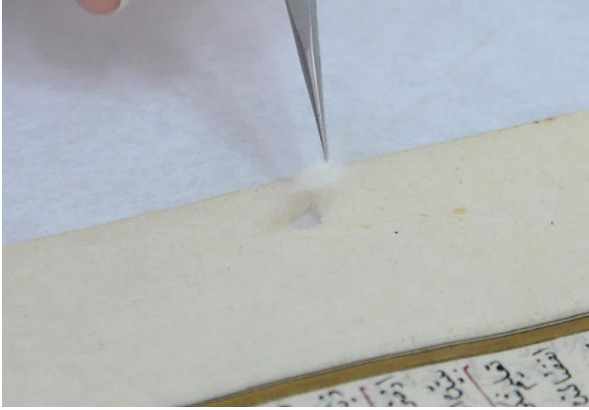
- Eserdeki bozulmalar göz önünde bulundurularak kısmen ayrılmış durumda olan cilt ve metin kısmının tamamen birbirinden ayrılması,
- Ciltte yer alan ve gereğinden fazla yer kaplayan eski onarımların eserden uzaklaştırılması, metin kısmındaki işlevini koruyan onarımların ise korunması,
- Cetvel kırıkları için sadece gerekli olan kısımlarda çift taraflı olmak üzere antioksidan çözeltisinde bekletilmiş yeniden nemlendirilebilir Japon kâğıdı (remoistenable tissue - RK 00) ile sağlamlaştırma yapılması, eksik kısımların uygun özellikteki Japon kâğıdı ile tamamlanması,
- Eserde yoğun cetvel kırığı bulunması ve kırıkların sırtta çok yakın olması sebebiyle yapıştırıcı ile daha çok ağırlık ve sertlik vermemek amacıyla, kapakların metin kısmına muhat paylarından yapıştırılması ve sırt kısmının yapıştırılmadan boşlukta bırakılması,
- Mukavemetini yitirmiş kolon dikişlerinin yeniden atılması, eser üzerindeki orijinal şirazenin korunması ve yeniden esere monte edilmesi

KONSERVASYON - METİN

İlk olarak varaklar numaralandırılmıştır. Fotoğraf çekimi yapıldıktan sonra cilt ve metin kısmı birbirinden ayrılarak forma çizimi yapılmıştır. Yazılı alanlarda fırça ve hamur silgi ile yazısız alanlarda ise sünger silgi ile kuru temizlik yapılmıştır. Formaların en dışta kalan varaklarının sırtındaki yapıştırıcı kalıntıları metil selüloz ile yumuşatılarak çıkarılmıştır. Katlanmış ve kırışık sayfalar ıstaka kullanılarak düzeltilmiştir. İşlevini kaybetmemiş eski onarım kâğıtları ise yerinde muhafaza edilmiş, gerekli görülenler sağlamlaştırılmıştır.

KONSERVASYON - METİN

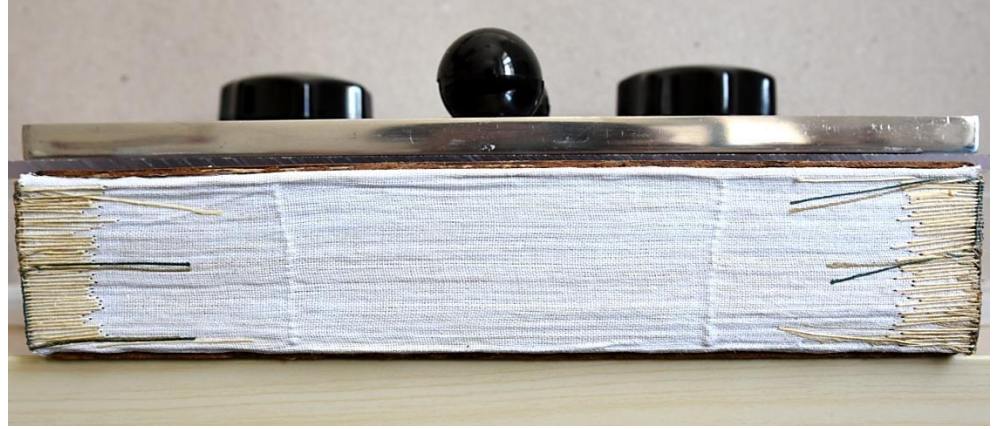
Sayfa kenarlarında ve sırtta bulunan eksik kısımlara, böcek galerileri ve yırtıklara Nao K-37 ve RK 00 Japon kâğıdı ile tamamlama yapılmıştır. Cetvel kırıkları antioksidan çözeltisi uygulanmış, Klucel G'li yeniden nemlendirilebilir Japon kâğıdı (RK 00) ile sağlamlaştırılmıştır.

KONSERVASYON - METİN

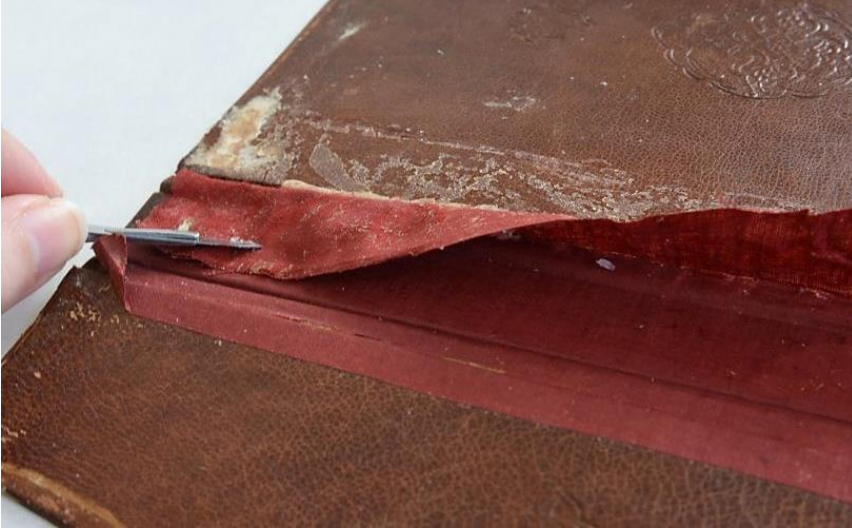
Birbirinden tamamen ayrılmış durumda olan varaklar Japico 632172 Japon kâğıdı kullanılarak birleştirilmiştir. Tamamlama işlemlerinin ardından varaklar eski düzeninde formlar haline getirilmiş ve %100 keten ip kullanılarak iki duraklı zincir dikiş tekniği ile dikilmiştir.

KONSERVASYON - METİN

Eserin sırt bezinin işlevini kaybetmesi nedeniyle, uygun ölçüde hazırlanan ve uygulama öncesi sıcak su ile yıkanan %100 pamuk (Amerikan) tekstili 1:8 oranında hazırlanmış nişasta tutkalı ile metnin sırt kısmına yapıştırılmıştır. Kolon dikişi %100 keten ip ile yapılmıştır. Kolon dikişinin yapıldığı sırada ılık suda yıkanıp kurutulmuş olan şiraze aynı anda esere monte edilmiştir. Kolon atılırken 5 adet kolon dikişi şirazenin üzerinden geçirilerek tutturulmuştur. Orijinal şirazenin üzerinde kalan kolon dikişleri akrilik boya ile renklendirilerek şiraze ile estetik bir bütünlük kazanması sağlanmıştır. Sırttaki onarımdan sonra genişleme olduğu için şiraze yarım kalmıştır. Eksik kalan kısım aynı renkte iplerle ve aynı teknik ile kaldığı yerden devam ettirilerek tamamlanmıştır.

KONSERVASYON - CİLT

Sertabın iç kısmına önceki onarımda yapıştırılan tekstil, gereğinden fazla yer kapladığı ve kalın olduğu için çıkarılmış, bu kısım uygun tonlardaki metal kompleks anilin boyaları ile renklendirilmiş ve tıraşlanmış deri ile tamamlanmıştır. Sirt bezi kullanılamayacak durumda olduğundan nemlendirildikten sonra mekanik olarak eserden çıkarılmıştır.

KONSERVASYON - CİLT

Cilt yüzeyinde bulunan ve gereğinden fazla yer kaplayan eski onarımlar, su ile yumuşatılarak mekanik olarak çıkarılmıştır. Sırtta eski onarımlardan kurtarılan sırt derisi yeterli boyutta olmadığı ve kırılgan bir yapıda olduğu için, orijinal sırt derisiyle uygun tondaki metal kompleks anilin deri boyası ile renklendirilmiş deri üzerine üstte kalacak şekilde yapıştırılmıştır. Kırmızı alanda orijinal sırt derisi ile onarım derisinin birleşim noktası görülmektedir.

KONSERVASYON - CİLT

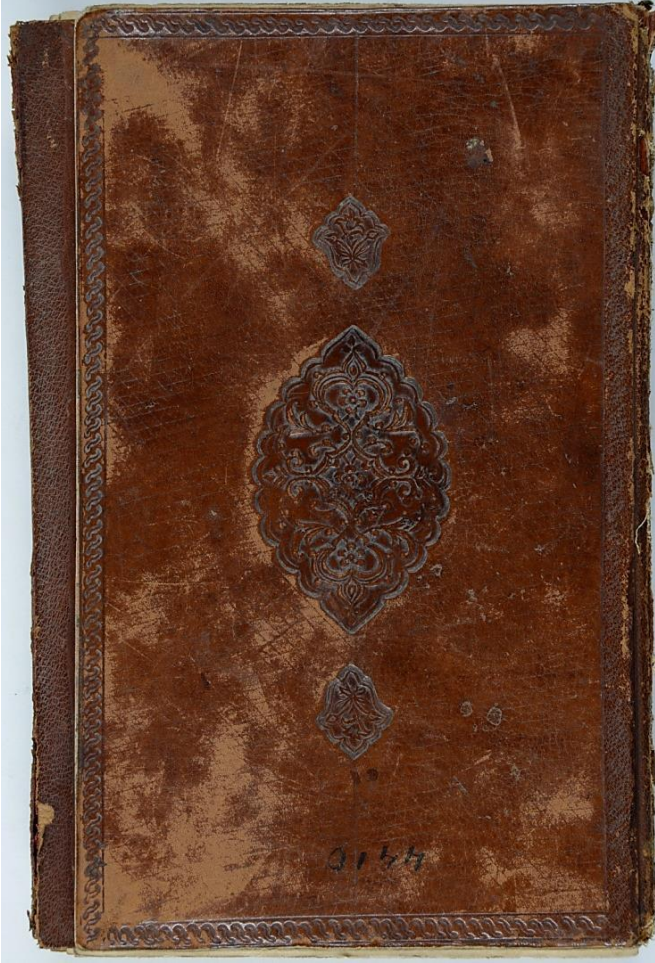
Murakkaların arasındaki böcek galerileri Japon kâğıdı ile doldurulmuş ve birbirinden ayrılmış murakkalar nişasta tutkalı ile yapıştırılmıştır. Uygun tonlarda metal kompleks anilin deri boya ile renklendirilmiş deriler ile kapakların kenarlarındaki eksik kısımlar, dudak ve muhat payındaki yırtıklar tamamlanmıştır. Köstekler kırılğan ve gereğinden fazla kalın olduğu için eserden uzaklaştırılmış ve yerine Japon kâğıdından yeni köstek yapılmıştır.

KONSERVASYON - CİLT

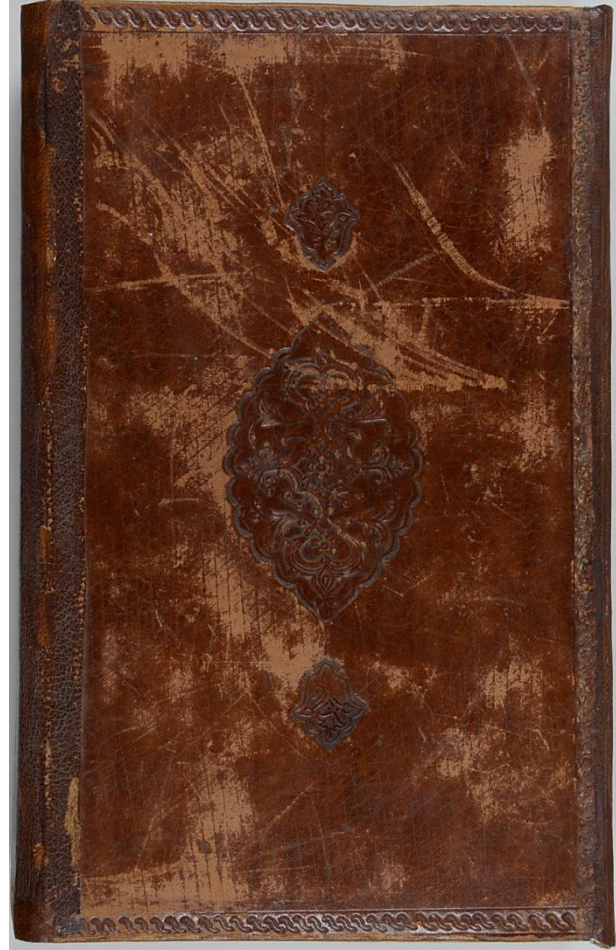
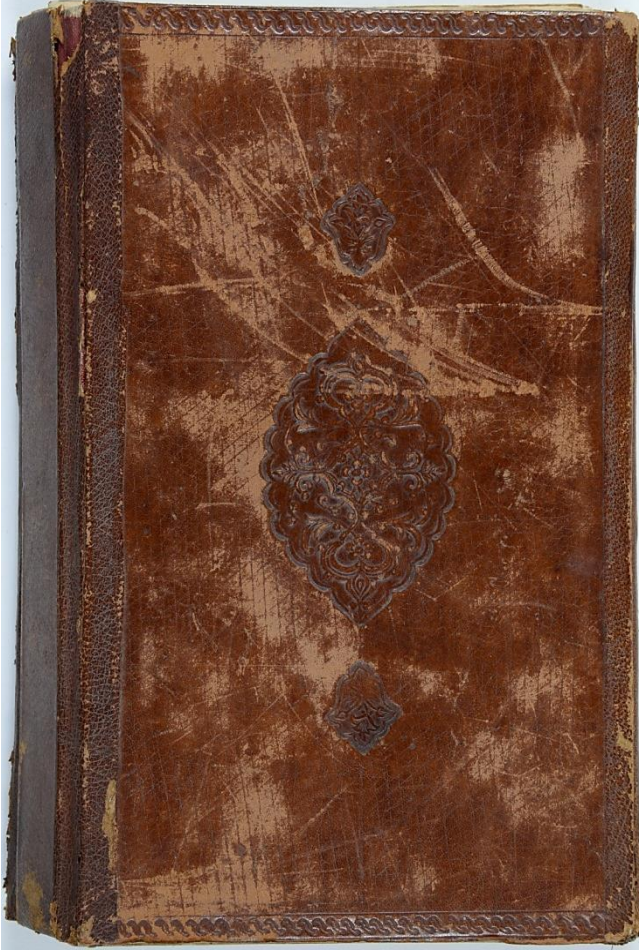
Eserde yoğun cetvel kırığı bulunması ve kırıkların sırtta çok yakın olması sebebiyle yapıştırıcı ile sırtta daha çok ağırlık ve sertlik vermemek amacıyla, kapaklar metin kısmına sadece kapağın üstünden gelecek şekilde muhat paylarından yapıştırılmış, sırt kısmı yapıştırılmadan boşlukta bırakılmıştır. Böylece esere hareket özgürlüğü sağlanarak esneklik kazandırılmıştır. Kapak üzerindeki böcek delikleri Japon kâğıdı ile doldurulmuş ve akrilik boyalar ile uygun tonlarda renklendirilmiştir. Gri asitsiz karton ile esere koruma amaçlı kutu yapılmıştır.

ÖNCESİ & SONRASI

Ön kapak

ÖNCESİ & SONRASI

Arka kapak

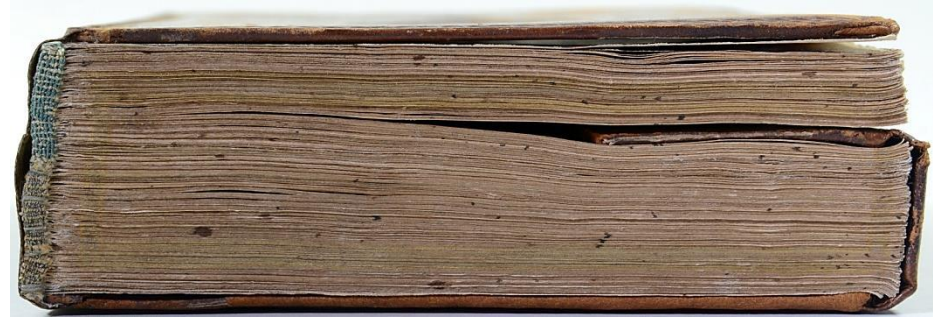
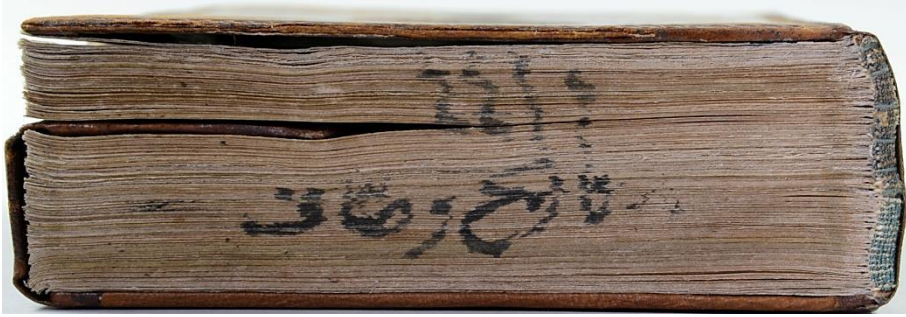
ÖNCESİ & SONRASI

Etek

Baş

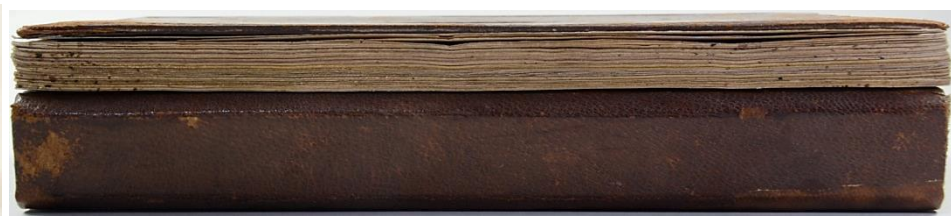
ÖNCESİ & SONRASI

Sirt

Sertap

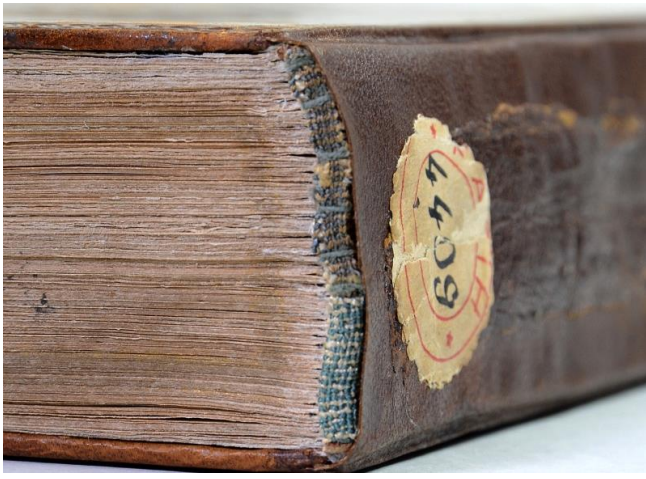
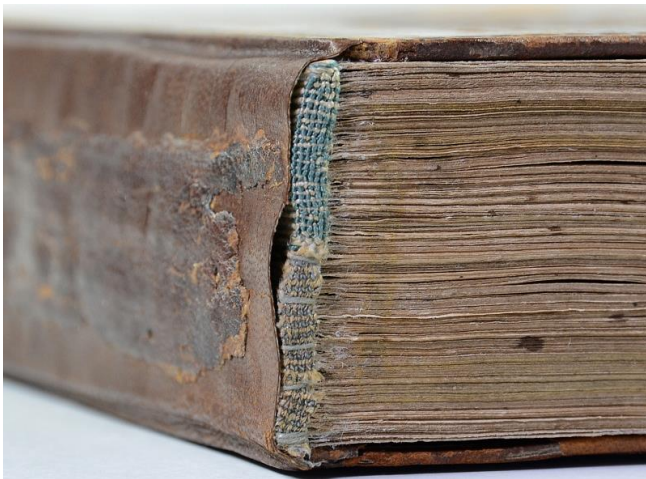
ÖNCESİ & SONRASI

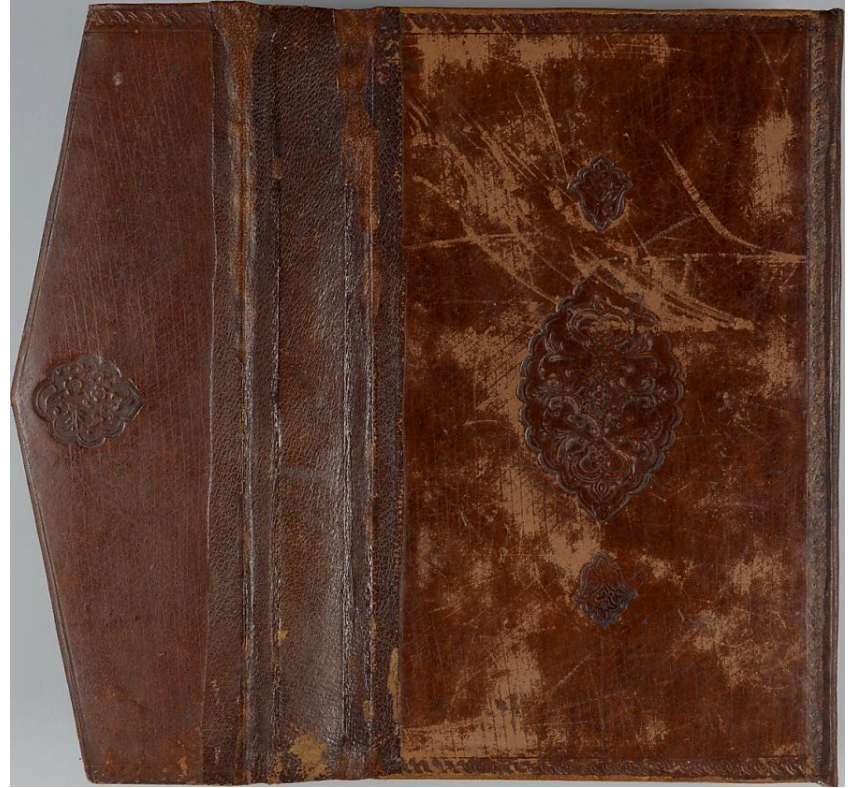
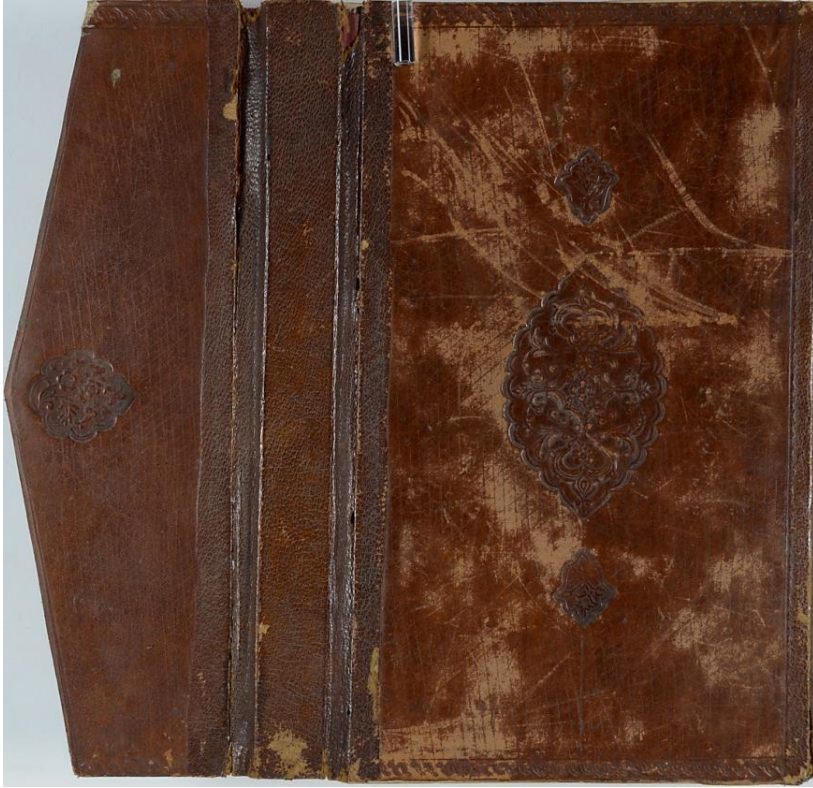
Şiraze (baş)

Şiraze (etek)

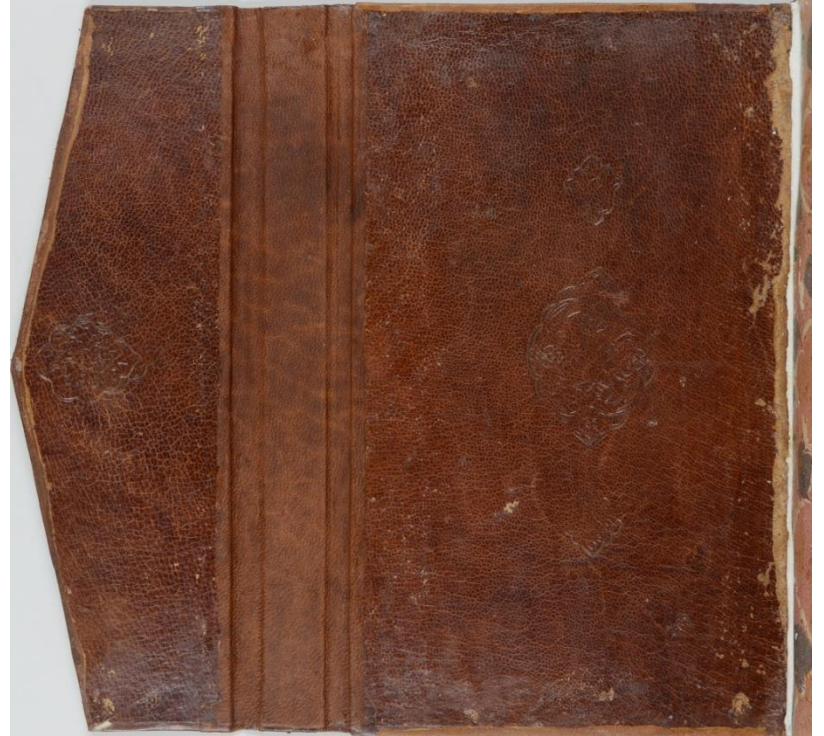

ÖNCESİ & SONRASI

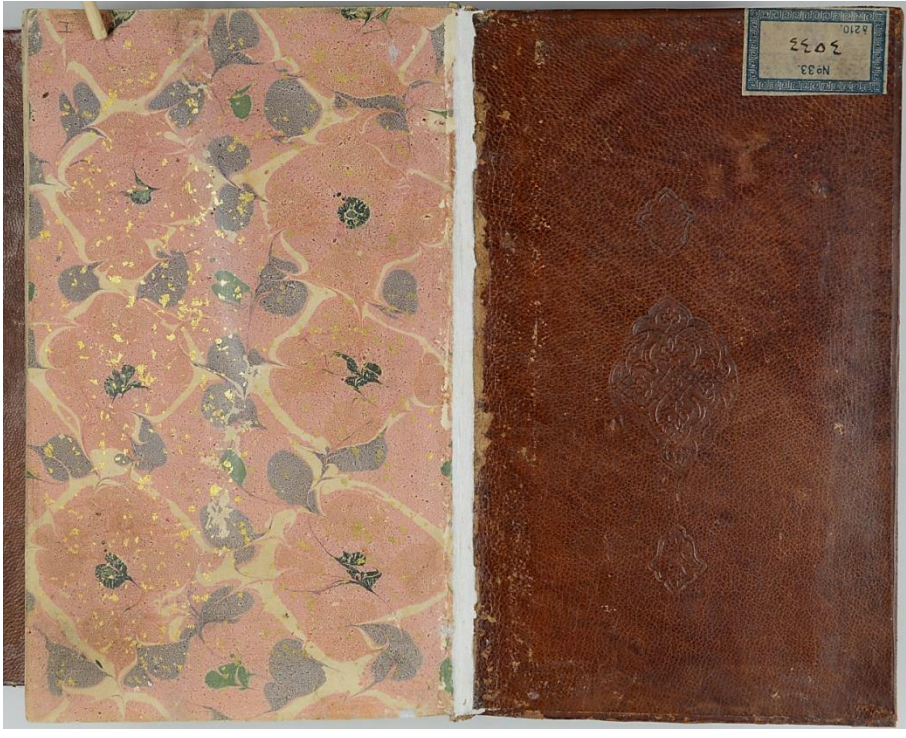
Sertap

ÖNCESİ & SONRASI

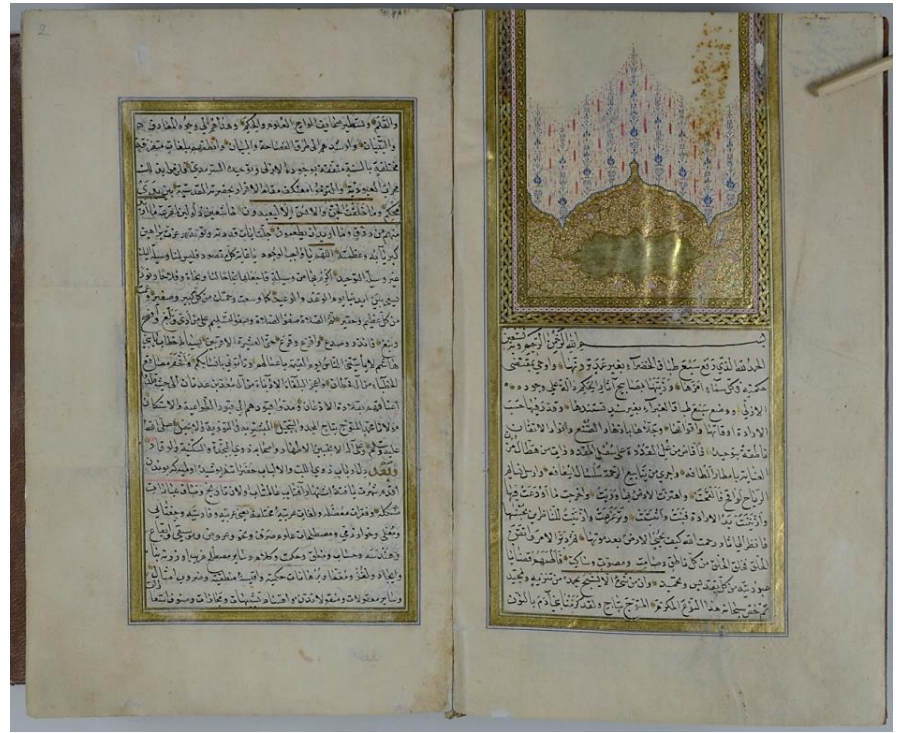
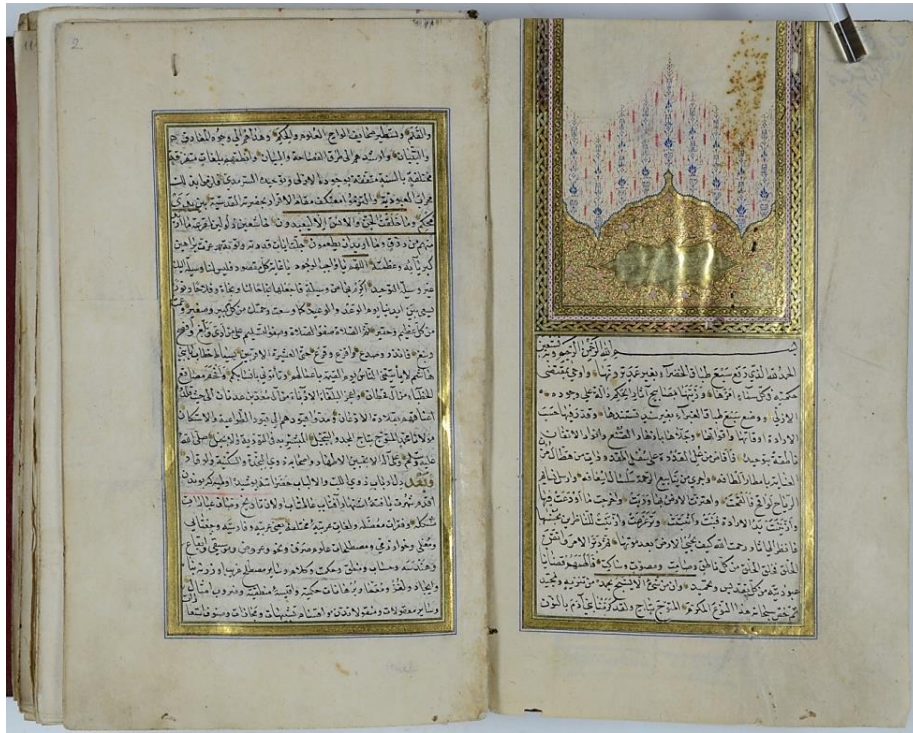
Sertap içi

ÖNCESİ & SONRASI

Ön kapak içi

ÖNCESİ & SONRASI

ÖNCESİ & SONRASI

ÖNCESİ & SONRASI

